

Analysis of the Possibility and Causes of Epistemic Akrasia Through the Rational Psychology of Mulla Sadra's Transcendent Wisdom

Mehdi Zamani

1. Associate Professor of Philosophy, Payame Noor University, Tehran, Iran, Zamani108@pnu.ac.ir

Article Info:

Article type:
Research Article

history:
Received:

2022/7/23

Received:

2022/11/6

Accepted:

2022/11/19

Published:

2022/12/8

Keywords:

epistemic akrasia,
rational psychology,
transcendent wisdom,
Mulla Sadra

Abstract: The present paper aims to discuss the possibility and main causes of epistemic akrasia based on Mullah Sadra's transcendental theosophy by descriptive-analytical method. Epistemic akrasia or cognitive akrasia means "man's belief in things contrary to his beliefs," of which, some of researchers have studied the possibility and presented various formations, in line with "practical akrasia" (doing action contrary to a person's moral judgment). Mulla Sadra has two theories about the explanation of the multiplicity of actions of the soul: 1- the theory of the powers of the soul and 2- the theory of the levels [modalities] of the soul. According to the theory of the "powers of the soul," the possibility of cognitive dissonance can be seen as the result of the independence of perceptual powers. Based on the theory of "levels of soul," we can also talk about the possibility of developing cognitive dissonance in different levels [modalities] of soul. Phenomena such as soul-deception, embellishment of action, denial and obstinacy, stubbornness and bigotry, soul-deceit, intellectual negligence, and mental distress can be considered as examples of epistemic akrasia. Based on the theory of the levels of the soul, Mulla Sadra has explained the mechanism of creating cognitive dissonance by rational perceptions and beliefs, considering it to be the result of intellectual disorder or incompatibility in the activity of the powers of the soul or the non-actuality of its superior levels. These factors lead a person to believe in things for which there is no reasonable rational reason and even to conflict with his rational beliefs. From Mulla Sadra's point of view, the formation of the set of beliefs is optional, and since belief is one of the "acts of the heart," moral responsibility is also attached to it.

Cite this article: Zamani, M. (2022). Analysis of the Possibility and Causes of Epistemic Akrasia Through the Rational Psychology of Mulla Sadra's Transcendent Wisdom. *Philosophical Meditations*. 13(31), 315-339, <https://doi.org/10.30470/phm.2022.558999.2250>

© The Author(s).

Publisher: University of Zanjan.

DOI: <https://doi.org/10.30470/phm.2022.558999.2250>

Homepage: phm.znu.ac.ir

Introduction: In parallel with what is called akrasia, and there is a disagreement about whether it is the same as weakness of the will, some authors have spoken about the possibility of epistemic akrasia or akrasia in beliefs. According to their belief, in addition to practical akrasia, intellectual or epistemic akrasia is also possible. In this case too, the misleading term of the "weakness of belief" may be used, while if we call it akrasia of belief, the meaning becomes clearer.

The main issue of the present article is whether epistemic akrasia is possible according to Sadrai's intellectual system or ruling system, and if the answer to this question is positive, how can its causes and foundations be analyzed, especially in the light of his psychological discussions?

Methodology: Based on the descriptive-analytical method, in the first step, the related issues in Mulla Sadra's works

were found, and after arranging and analyzing, they were used for reasoning and obtaining results.

Findings: According to the perspective of "powers of the soul", the actions and perceptions of the soul are the result of the performance of different relevant powers, which at the same time have a kind of independence, and the soul acts as their "bond." According to this point of view, the independence of powers from each other can become a basis for the formation of cognitive dissonance or epistemic akrasia. Mainly, beliefs resulting from the power of illusion are incompatible with rational perceptions and beliefs, and belief in both causes epistemic akrasia.

According to the theory of the "levels of the soul," perceptions and actions of the soul are proportional to the levels of the soul. These levels in turn correspond to the levels of reality. From this point of view,

the human soul has intellectual, imaginary, and sensory levels, yet in unity and oneness, and in each level, it has beliefs corresponding to it. Every human being may actualize one of these levels more within himself, but he potentially benefits from other levels as well. Thus, the human soul is the field of cognitive dissonance and sometimes conflicting beliefs.

Discussion and Conclusion:

Epistemic akrasia can be a trick that is done at some levels of the ego in order to justify the action and see it as good because of the general belief that the subject does not do it until he knows the current action is good. Phenomena such as soul-deception, embellishment of action, denial and obstinacy, stubbornness and bigotry, soul-deceit, intellectual negligence and mental distress can be considered as examples of epistemic akrasia. Helping to identify contradictory thoughts and incompatible beliefs is one

of the theoretical benefits of this study. Moreover, the correct analysis of the examples of epistemic akrasia can be effective in the matter of education and correction of human internal pollution.

References:

- Aristotle (1385 SH) *Nicomachean Ethics*, translated by Mohammad Hasan Lotfi, Tehran, Tarh-e No.
- Davidson, D. (1970) 'How is Weakness of the Will Possible?', In J. Fienberg(ed.) *Moral Concepts*, Reprinted in *Essays on Actions and Events*, Oxford: Oxford University Press, 1980: 21-42; 2001: 25-43
- Freedman Karyn L. (2017) *Akratic Believing*, *Psychological Trauma, and Somatic Representations Philosophy, Psychiatry, & Psychology*, Volume 24, Number 4, December 2017, pp. 337-346 (Article) Published by Johns Hopkins University Press.
- Greco, Daniel (2012) *Epistemic Levels*, Submitted to the Department of Linguistics and Philosophy in partial fulfillment of the requirements for the degree of

Doctor of Philosophy at the MASSACHUSETTS INSTITUTE OF TECHNOLOGY June 2012

- Ibn Sina, Hussein ibn Abdullah (1387 SH); "*Al-Najah Man Al-Gharq Fi Bahr Al-Dilalat*", Tehran, University of Tehran.
- Leeuwen Neil Van (2013) *Soul-deception*, in The International Encyclopedia Mele Alfred R. 1987, Irrationality An Essay on Akrasia, Soul-deception and. Soul-control, Oxford University Press, New York.
- Mulla Sadra, Muhammad ibn Ebrahim (1360 SH) "*Asrar al-Alayat*", Tehran, Hikmat and Philosophy Association.
- Mulla Sadra, Muhammad ibn Ebrahim (1366 SH) "*Tafsir al-Qur'an al-Karim*", 5 volumes, Ghom, Bidar.
- Mulla Sadra, Muhammad ibn Ebrahim (1360 A SH) "*Al-Shawahid al-Rubabiyah fi al-Manahaj al-Salukiyya*", Mashhad, Al-Marqaz al-Jami'i le al-Nashr.
- Mulla Sadra, Muhammad ibn Ebrahim (1363 SH) "*Mafatih al-Ghayb*", Tehran, Cultural Research Institute.
- Mulla Sadra, Muhammad ibn Ebrahim (1981) "*Al-Hikmat Al-Muta'aliyah fi al-Asfar al-'Aqliyyat al-Arba'a*", 9 vols., Beirut, Dar al-ehiya al-Turath.
- Mulla Sadra, Muhammad ibn Ebrahim (1354 SH) "*Al-Mabda' wa al-Ma'ad*", Tehran, Iranian Society of Hikmat and Philosophy.
- Owens David (2002) *Epistemic Akrasia*, The Monist Vol. 85, No. 3, Controlling Belief (JULY 2002), pp. 381-397 (17 pages) Published By: Oxford University Press.
- Plato (1380 SH) *The Complete Works of Plato*, translated by Mohammad Hasan Lotfi and Reza Kaviani, Tehran, Kharazmi.
- Rorty Amelie (1983) *Akratic Believers Source: American Philosophical Quarterly*, Vol. 20, No. 2 (Apr., 1983), pp. 175-183 Published by: University of Illinois Press on behalf of the North American Philosophical Publications.

دانشگاه زنجان

تأملات فلسفی

شماره الکترونیکی: ۲۶۱۵-۲۸۸۸

شماره چاپی: ۵۲۵۲-۲۲۲۸

رئیس‌مجلس شورای اسلامی ایران

تحلیل امکان و علل آکراسیای شناختی در آینه‌نفس‌شناسی حکمت متعالیه ملامدرا

مهدی زمانی

۱. دانشیار گروه الهیات دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. Zamani108@pnu.ac.ir

اطلاعات مقاله:

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ‌ها:

دریافت: ۱۴۰۱/۵/۱

بازنگری: ۱۴۰۱/۸/۱۵

پذیرش: ۱۴۰۱/۸/۲۸

انتشار: ۱۴۰۱/۹/۱۷

واژگان کلیدی:

آکراسیای شناختی،
نفس‌شناسی، حکمت
متعالیه، ملامدرا.

چکیده: در این نوشتار با روش توصیفی - تحلیلی امکان و علل عمده آکراسیای باور (یا شناختی) بر اساس نظام حکمت متعالیه ملامدرا مورد بحث قرار می‌گیرد. آکراسیای شناختی یا آکراسیای باور، به معنای «باور انسان به اموری نقیض باورهای خود» است که برخی نویسندگان در کنار مسأله «آکراسیای عملی» (انجام عملی برخلاف داوری اخلاقی شخص) از امکان آن سخن گفته و صورت‌بندی‌های گوناگونی از آن ارائه کرده‌اند. ملامدرا دو نظریه دربارهٔ تبیین کثرت افعال نفس دارد: ۱- نظریه قوای نفس و ۲- نظریه مراتب نفس. بر اساس نظریه «قوای نفس» می‌توان امکان باورهای متعارض در یک شخص را حاصل استقلال عملکرد قوای ادراکی و به‌ویژه واهمه دانست. بر اساس نظریه «مراتب نفس» نیز می‌توان از امکان تشکیل باورهای متعارض در مراتب مختلف نفس سخن گفت. پدیده‌هایی مانند خودفریبی، تزئین عمل، انکار و عناد، جحد و عصیت، تسویل نفس، سهل‌انگاری فکری و پریشانی ذهن را می‌توان نمونه‌هایی از آکراسیای شناختی دانست. ملامدرا بر اساس نظریه مراتب نفس به تشریح مکانیسم ایجاد باورهای متناقض با ادراکات و باورهای عقلی پرداخته است و آن را حاصل اختلال فکری یا ناسازگاری در فعالیت قوای نفس یا عدم فعلیت مراتب آن می‌داند. این عوامل منجر به باور آدمی به اموری می‌شود که دلیل عقلی موجه برای آن‌ها ندارد و حتی با اعتقادات عقلی او تعارض دارد. از دیدگاه ملامدرا تشکیل دسته‌ای از باورها، اختیاری هستند و چون باور از «افعال قلبی» به شمار می‌آید، مسئولیت اخلاقی نیز متوجه آن می‌شود.

استناد: زمانی، مهدی. (۲۰۲۲). تحلیل امکان و علل آکراسیای شناختی در آینه‌نفس‌شناسی حکمت متعالیه ملامدرا. تأملات فلسفی، ۱۳(۳۱)،

۳۱۵-۳۳۹. <https://doi.org/10.30470/phm.2022.558999.2250>

© نویسندگان .

ناشر: دانشگاه زنجان.

DOI: <https://doi.org/10.30470/phm.2022.558999.2250>

Homepage: phm.znu.ac.ir

مقدمه

آکراسیا^۱ واژه‌ای یونانی است که معمولاً در فلسفه به ضعف اراده، ناخویشتن‌داری؛ و در روان‌شناسی به اهمال‌کاری و تعلل‌ورزی ترجمه می‌شود. در فلسفه اخلاق، به این فرض که فاعل به‌صورت آزادانه و از روی قصد، برخلاف داوری یا باور اخلاقی خود عمل کند، آکراسیا یا ضعف اخلاقی می‌گویند (Davidson, 1970: 22).

ضعف اخلاقی، در این معنا، نوعی از ضعف اراده به‌شمار می‌آید (مک ناوتن، ۱۳۹۱: ۱۶۷). به‌طور معمول، در تاریخ فلسفه، سقراط و افلاطون را منکر آکراسیا دانسته‌اند (ادواردز، ۱۳۷۸: ۸۲) زیرا آنان معتقد بودند که هیچ‌کس آگاهانه مرتکب فعل بد نمی‌شود (افلاطون، ۱۳۸۰: ۱۱۰). این در حالی است که ارسطو معتقد است امکان دارد که فاعل از روی آگاهی و قصد و برخلاف داوری اخلاقی خود عمل کند و به‌رغم علم به بد بودن کاری، آن را انجام دهد (ارسطو، ۱۳۸۵: ۲۴۵). بیشتر نویسندگان و فلاسفه، آکراسیا را همان «ضعف اراده» دانسته‌اند، اما برخی مانند ریچارد هولتون (R. Holton) معتقدند که این دو باهم

تفاوت دارند. به باور هولتون آنچه عموماً «عمل برخلاف باور یا داوری اخلاقی یک فرد» دانسته می‌شود، در واقع «تغییر ناموجه تصمیم فرد» است (مقدسی، ۱۳۹۶: ۲۲۳). بدین‌سان آکراسیا به‌معنای انجام عملی برخلاف باور اخلاقی، مفهومی برساخته فیلسوفان است، اما عموم کاربران زبان چنین معنایی در ذهن ندارند؛ بنابراین آکراسیا با ضعف اراده اخلاقی تفاوت دارد.

به موازات آنچه آکراسیا نامیده می‌شود و بر سر یکی بودن آن با ضعف اراده، اختلاف نظر است، برخی پژوهشگران از امکان آکراسیای شناختی^۲ یا آکراسیا در باورها سخن گفته‌اند. به باور برخی نویسندگان، زمانی می‌توان گفت که شخصی، فعلی را به نحو آکراتیک انجام داده است که آن را برخلاف آنچه می‌اندیشد بهترین کار است، انجام دهد. این عمل گاهی به نحو گمراه‌کننده‌ای ضعف اراده خوانده می‌شود؛ حال آنکه اگر آن را آکراسیای عمل بنامیم، سوء تفاهم کمتری در پی دارد؛ بنابراین، در کنار آکراسیای عملی، آکراسیای عقلی یا شناختی هم ممکن است. در این مورد هم ممکن است از

1. Akrasia.

2. epistemic akrasia.

آکراسیای باور دانسته‌اند. فوبیا نوعی ترس بیمارگونه و معمولاً پایدار است که زندگی فرد را دچار اختلال می‌کند، مثل شخصی که بدون هیچ دلیلی، از پرواز با هواپیما می‌ترسد. شخص در این نوع از ترس با اینکه می‌داند هراس او نامعقول است اما کنترلی بر آن ندارد. در مقابل، برخی تأکید دارند که آکراسیای شناختی با پدیده‌هایی مثل فوبیا فرق دارد، زیرا فوبیا ترس غیراختیاری است، اما در آکراسیای شناختی، باور متناقض با باورهای دیگر، امری اختیاری است و انسان، آگاهانه و با انتخاب خود به آن اعتقاد پیدا می‌کند. دیوید اُون (David Owen) معتقد است که آکراسیای شناختی تنها با احراز دو شرط امکان‌پذیر است:

الف) باورهای یک شخص در سطحی از معرفت با داوری‌ها یا قضاوت‌های سطح بالاتر او در خصوص آنچه باور به آن معقول است، ناسازگار باشد.

ب) این باورها به نحو آزادانه و به اختیار وی تشکیل شده باشد.

اُون به این دلیل وقوع آکراسیای شناختی را انکار می‌کند که معتقد است هرچند شرط «الف» محتمل است اما شرط «ب» تحقق نمی‌یابد. به دیگر سخن، اعتقاد

تعبیر گمراه‌کننده «ضعف باور» استفاده شود، در حالی که اگر آن را آکراسیای باور بنامیم، کمتر گمراه خواهیم شد (Rorty, 1983: 175).

برخی مانند دانیل گرسیو (Daniel Greco) معتقدند که آکراسیای شناختی به شکل‌های مختلفی قابل‌تقریر است. صورت‌بندی حاد آکراسیای شناختی را می‌توان به این شکل بیان کرد:

گزاره «پ» درست است اما نباید باور کنم که «پ» درست است (Greco, 2012: 35).

صورت‌بندی‌های دیگری نیز می‌تواند مطرح باشد:

گزاره «پ» درست است، اما شواهد کلی نمی‌تواند این باور را تأیید کند که «پ» درست باشد.

یا:
گزاره «پ» درست است، اما بی‌دلیل یا نامعقول است که باور داشته باشیم «پ» درست است.

در برخی صورت‌بندی‌ها و به‌ویژه مثال‌هایی که برای آکراسیای شناختی مطرح می‌شود، ممکن است آن را حالت غیرنرمال روان‌شناختی در آدمی دانست؛ برای مثال، برخی «فوبیا» (phobia) را نمونه‌ای از

انسان به باورهای متناقض با باورهای قبلی به اختیار و اراده وی تشکیل نشده است (Owen, 2002: 381).

با اینکه بیشتر اندیشمندان، امکان آکراسیای عملی (انجام عمل برخلاف داوری اخلاقی شخص) را پذیرفته‌اند، امکان آکراسیای باور (باور انسان به اموری نقیض باورهای خود) از سوی بسیاری از ایشان مورد انکار قرار گرفته است. گروهی نیز با توسل به پژوهش‌های تازه درباره آسیب‌های روانی معتقدند که این مسأله نوعی اشکال در مرحله پردازش اطلاعات در ذهن است. برای نمونه، نتایج حاصل از روان‌شناسی و علوم اعصاب در زمینه تأثیر استرس بر سلامت فکری نشان می‌دهد که این مسأله نوعی آسیب روانی است و نه مسأله‌ای فلسفی. اینان معتقدند که اگر فیلسوفان به ادبیات مربوط به آسیب روانی توجه کنند، توصیفی قانع‌کننده در این باب خواهیم داشت و مسأله آکراسیای شناختی تماماً محو خواهد شد (Freedman, 2017: 337).

با توجه به مطالب بالا می‌توان گفت منظور از آکراسیای شناختی یک یا چند مورد از موارد زیر است:

۱. باور انسان به امری که با دیگر باورهای

وی تعارض دارد؛

۲. باور آدمی به امری که دلایل کافی یا

قوی بر علیه آن دارد؛

۳. باور به اموری که هیچ دلیلی برای

تأیید آن نیست.

آیا با توجه به دستگاه فکری یا نظام حکمی صدرایی، آکراسیای شناختی امکان‌پذیر است؟ اگر پاسخ این سؤال مثبت باشد، چگونه می‌توان علل و مبانی آن را به‌ویژه در پرتو مباحث نفس‌شناختی او تحلیل کرد؟ می‌دانیم که ملاصدرا دو نظریه درباره تبیین کثرت افعال نفس دارد: ۱- نظریه قوای نفس؛ ۲- نظریه مراتب نفس. بنابراین مسأله اصلی این است که باورهای متعارض یا باور به اموری که بر علیه آن دلایل کافی داریم، چگونه با آموزه‌های حکمت متعالیه در خصوص قوای نفس و مراتب نفس قابل تبیین است؟ در راستای بررسی و پاسخ این مسأله، پاره‌ای از موضوعات مربوط نیز باید مورد بحث قرار گیرد؛ از جمله اینکه آیا آکراسیای شناختی امری غیرعقلانی و نوعی بیماری روان‌شناختی است؟ آیا باور، امری اختیاری و انتخابی است؟ ما در این نوشتار عمدتاً با روش توصیفی - تحلیلی به بررسی این مسأله

خواهیم پرداخت.

بر اساس بررسی‌های به‌عمل‌آمده تاکنون پژوهشی دربارهٔ این مسأله در حوزهٔ اندیشمندان مسلمان و حکمت متعالیهٔ ملاصدرا انجام نشده است. بدین‌سان با توجه به پویایی و جامعیت حکمت صدرایی و بهره‌مندی آن از مشرب‌های گوناگون اندیشه‌های متفکران پیش از خود، ضرورت دارد که از امکانات آن در تبیین این مسأله بهره‌گیری شود.

۱. باور

باور در لغت به معنای تصدیق، قبول داشتن، اعتقاد، اعتماد کردن، امید داشتن و ایمان آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۴۳۲۴/۳). نزدیک‌ترین معادل «باور» در انگلیسی «belief» و در عربی «اعتقاد» است. باور، حالت ذهنی موافق شخص با یک موضوع است که در قالب قضیه قرار می‌گیرد و البته گاهی به خود آن قضیه هم باور گفته می‌شود. موافقت به‌عنوان حالتی ذهنی می‌تواند شامل سطوح مختلف باشد، مثل:

- ۱- تصدیق امری، ۲- تعجب از خلاف آن،
- ۳- استدلال کردن بر آن امر و ۴- عمل مطابق با آن. سنجش اعتبار متعلق باور یا قضیه به مباحث «صدق» و «توجیه» مربوط می‌شود.

یکی از شرایط اصلی در مفهوم آکراسیای شناختی یا باور، این است که باور، امری اختیاری باشد، زیرا در غیراین‌صورت متعلق انتخاب و مسئولیت اخلاقی نخواهد بود. این شرط در صورت‌بندی برخی اندیشمندان از آکراسیای باور مورد تصریح قرار گرفته است (Owen, 2002: 381)؛ همچنین این مسأله با عنوان کنترل باور (Belief-control) از مسائل مهم در «اخلاق باور» (Ethics of belief) نیز هست که در پاسخ به آن اختلاف نظر وجود دارد. گروهی از فیلسوفان و بسیاری از روان‌شناسان بر اساس مبانی خویش، باور را پاسخ‌غیرارادی انسان به شواهدی می‌دانند که بر وی عرضه شده است. به دیگر سخن اگر شواهدی بر انسان عرضه شود که به درستی امری گواهی دهد، آدمی بی‌اختیار آن را تصدیق کرده و به آن باور پیدا می‌کند. در مقابل، برخی فیلسوفان با قبول مسئولیت اخلاقی در مورد باورها، اختیاری بودن آن‌ها را می‌پذیرند. این دیدگاه را می‌توان «اراده‌گرایی» نامید. اراده‌گرایی به دو شکل حداکثری و حداقلی مطرح شده است. اراده‌گرایی حداکثری همهٔ باورها را ارادی می‌داند ولی اراده‌گرایی

يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ» (بقره: ۲۲۵).
 امر به ایمان و نهی از کفر نیز نشان‌دهنده
 ارادی بودن این امور است (ملاصدرا، ۱۳۶۳:
 ۱۷۵).

برخی از باورها در نتیجه تسلیم و
 تصدیق غیراختیاری حاصل شده و مسئولیت
 و مؤاخذه در مورد آن‌ها مطرح نمی‌شود: «و
 أما الثالث و هو الاعتقاد و حکم القلب بأنه
 ينبغي أن يفعل فهذا تردد بأن يكون اضطرارا
 أو اختيارا و الأحوال يختلف فيه فالاختياري
 منه يؤاخذ به و الاضطراري لا يؤاخذ به»
 (ملاصدرا، ۱۳۶۳: ۲۱۵)؛ همچنین در مورد
 بسیاری از باورها باید گفت که هر چند
 اختیاری نیستند اما اراده در ایجاد مقدمات
 تشکیل آن‌ها مدخلیت داشته و از این جهت
 کیفر و پاداش در مورد آن‌ها معنا دارد.

۲. سطوح باور و امکان آکراسیای شناختی

ملاصدرا عمدتاً برای اشاره به باور، از الفاظی
 مثل اعتقاد، ایمان و رأی استفاده می‌کند و
 آن را نوعی تصدیق قلبی (درونی) می‌داند.
 نمونه بارز این امر را در مورد ایمان می‌بینیم.
 او ایمان را به تصدیق قلبی تعریف می‌کند و
 برخلاف معتزلیان، عمل را در آن دخیل
 نمی‌داند (ملاصدرا، ۱۳۶۶: ۴۵۵/۳). این
 تصدیق درونی می‌تواند با الفاظ بیان شود

حداقلی با تفصیل در میان باورها، تنها پاره‌ای
 از آن‌ها را اختیاری معرفی می‌کند. همچنین
 برخی اندیشمندان معتقدند باورها به شکل
 مستقیم به اختیار انسان تشکیل می‌شوند، اما
 دیگران قائل به تفصیل شده و دخالت اراده
 در تشکیل باورها را به مستقیم و غیرمستقیم
 تقسیم می‌کنند. به اعتقاد دسته اخیر، در مورد
 بسیاری از باورها، اختیار تنها از طریق ایجاد
 بستر مناسب برای تشکیل باور عمل می‌کند.
 به نظر می‌رسد ملاصدرا در هر دو مسئله
 معتقد به تفصیل است. او از سویی
 اختیاری بودن برخی (و نه همه) باورها را
 می‌پذیرد و از سوی دیگر می‌پذیرد مداخله
 اراده در تشکیل برخی باورها غیرمستقیم
 است. او ایمان را از امهات «اعمال قلب»
 دانسته (ملاصدرا، ۱۳۶۶: ۲۴۳) و اعمال قلبی
 را اموری اختیاری می‌داند که در مورد آن‌ها
 مسئولیت و مؤاخذه مطرح می‌شود
 (ملاصدرا، ۱۳۶۳: ۲۱۴). از دیدگاه ملاصدرا
 آیات بسیاری در قرآن بر این مطلب اشاره
 دارد که انسان در مورد امور قلبی خویش
 مورد بازخواست قرار می‌گیرد: «وَلَا تَقْفُ مَا
 لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ
 كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا» (اسراء: ۳۶) و
 «لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ

(تصدیق لسانی) و با انجام اعمال متناسب (تصدیق عملی) همراه باشد. بنابراین، باور، حالتی درونی (قلبی) است که در آن، شخص متعلق باور را صادق می‌داند؛ البته منشأ این حالت درونی می‌تواند برهان و استدلال، بصیرت بی‌واسطه، یا قوای حسی، خیالی یا وهمی باشد. بدین سان ملاصدرا از عباراتی مانند اعتقاد عقلی، اعتقاد ظنی و اعتقاد وهمی استفاده می‌کند (ملاصدرا، ۱۳۶۳: ۱۳۹ - ۱۴۰). ملاصدرا باور حاصل از برهان و استدلال را اعتقاد عقلی می‌داند که شخص نسبت به امری باور کامل و تصدیق صددرصد دارد. ظن، اعتقاد راجح است که شخص، وقوع امری را محتمل‌تر از عدم وقوع آن می‌داند و این خود دارای مراتبی از شدت و ضعف است. اعتقاد وهمی نیز باوری مرجوح است که از قوه‌ی واهمه ناشی می‌شود. البته ملاصدرا قوه‌ی واهمه را جدا از سه قوه‌ی عقل و خیال و حس نمی‌داند بلکه آن را عقل اضافه‌شده به خیال یا حس معرفی می‌کند (ملاصدرا، ۱۹۸۱ م: ۵۱۷/۳).

همان‌گونه که در توضیح معنای آکراسیای شناختی گفته شد، صورت حاد این امر را باید در انتخاب باوری برخلاف باورهای دیگر جست‌وجو کرد؛ اما این امر

معمولاً نمی‌تواند به صورت پذیرش صریح متناقض در یک فاعل هوشمند و در یک سطح معرفتی صورت پذیرد و اگر چنین باشد، آن شخص را نمی‌توان عاقل و هوشمند دانست. بدین سان آکراسیای شناختی، پذیرش باوری در یک سطح شناختی است که با باورهای انسان در سطح دیگر تخالف دارد. در نظام‌های حکمی فیلسوفان مسلمان، معمولاً سطوح معرفتی و مراتب شناخت بر حسب قوا و مراتب نفس، ترسیم و توضیح داده می‌شود. در این دیدگاه، نفس آدمی، یگانه و بسیط است اما در درون خود از تنوع در قوا برخوردار است که امکان افعال گوناگون ادراکی و تحریکی را برای نفس فراهم می‌سازد. این تکثر و تنوع که غنای گسترده‌ی افعال و ادراکات نفس را توضیح می‌دهد، به صورت دو نظریه مطرح شده است:

۱- نظریه‌ی قوای نفس: این نظریه قبل از ملاصدرا با آرای افلاطون و ارسطو آغاز شده و به نخستین فیلسوفان مسلمان مثل کندی و فارابی بازمی‌گردد (فارابی، ۱۹۹۵ م: ۸۲) و کامل‌ترین تقریر آن را نزد ابن‌سینا می‌یابیم (ابن‌سینا، ۱۴۰۴ ق: ۳۲-۳۷). ملاصدرا در بسیاری از تحلیل‌های خود این

نظریه را پذیرفته است (ملاصدرا، ۱۳۵۴: ۲۳۶-۲۳۳).

۲- نظریه مراتب نفس: هرچند برخی از مبانی این دیدگاه در آراء مشائیان (میرداماد، ۱۳۶۷: ۴۰۲) و عارفان مسلمان (ابن عربی، بی تا: ۵۷/۱) وجود دارد اما این دیدگاه عمدتاً برگرفته از مبانی حکمی صدرایی است. ملاصدرا، در آثارش این دیدگاه را پرورده است و هرچند در پاره‌ای از تحلیل‌های خود در مباحث گوناگون از نظریه قوای نفس بهره می‌گیرد، اما گاه با نقد برخی مبانی آن، نظریه مراتب نفس را جایگزین آن می‌کند.

امکان و علل آکراسیای شناختی را می‌توان بر اساس هر دو نظریه توضیح داد و چون در آثار ملاصدرا، هم نظریه قوای نفس و هم دیدگاه مراتب نفس مطرح شده است، می‌توانیم هر دو دیدگاه را ذیل نظریه ملاصدرا بررسی کنیم. در واقع ملاصدرا از ظرفیت‌های هر دو دیدگاه در حل مسائل نفس و ارتباط آن با بدن و نحوه حصول ادراکات و انجام تحریکات بهره می‌برد.

۳. نظریه قوای نفس و آکراسیای شناختی

خلاصه نظریه قوای نفس این است که نفس در کارهای ادراکی و تحریکی خویش

نیازمند واسطه‌هایی است که از طریق آن‌ها از عالم خارج تأثیر می‌پذیرد و یا در آن مؤثر می‌افتد. بدین سان اینکه نفس در عین وحدت و بساطت مصدر و سرچشمه ادراکات و تحریکات به‌شمار می‌آید، منافاتی با این ندارد که این امور از طریق قوای متعدد و متخالف تحقق یابد (ملاصدرا، ۱۹۸۱ م: ۷۱/۸). قوای نفس شامل: (۱) قوای گیاهی (غذاییه، نامیه و مولده)، (۲) قوای حیوانی (مدرکه و محرکه)؛ (۳) قوای انسانی (عقل نظری و عملی) است. قوای ادراکی نفس به‌نوبه خود شامل: (۱) حواس ظاهری؛ (۲) حس مشترک؛ (۳) خیال (مصوره)؛ (۴) واهمه؛ (۵) حافظه (ذاکره یا متذکره)؛ (۶) متصرفه (مفکره یا متخلیه)؛ (۷) عاقله (عقل نظری و عملی) است و قوای محرکه نفس نیز شامل: (۱) محرکه نزوعیه (شهووت و غضب) و (۲) محرکه فاعله می‌شود.

در این دیدگاه، نفس مجمع قوا و رباط میان آن‌ها است. قوای نفس، متمایز از یکدیگر هستند اما به سبب ارتباط علی- معلولی که با نفس دارند از یکدیگر جدا نیستند، زیرا میان نفس و قوا و همچنین میان خود قوا، نسبت به یکدیگر ترتب وجود دارد. به همین سبب گاهی اشتغال به یک قوه

موجب غفلت از قوه دیگر و یا حتی مانع از انجام فعل آن می‌شود.

باورهای آدمی حاصل کدام‌یک از قوای نفس است؟ پاسخ این است که همه قوای نفس در این امر دخالت دارند. موصوف شدن اعتقاد به عقلی، ظنی، وهمی، خیالی و حسی از این امر نشان دارد که هر یک از این قوا و یا مجموعه‌ای از آن‌ها می‌توانند سرچشمه باورهایی در انسان باشند.

اکنون باید بررسی کنیم که آیا امکان دارد یکی از قوای نفس در انسان باوری ایجاد کند، اما آن باور خلاف باوری باشد که قوه دیگر آن را ایجاد کرده است؟ برای مثال بر اساس شناخت حاصل از قوه عاقله به «پ» باور داشته باشیم و در همان حال بر اساس شناخت حاصل از قوه حس، وهم، خیال و ... به نقیض «پ». آیا این دیدگاه نوعی چندگانگی و تکثر در درون آدمی را القا نمی‌کند و با اعتقاد به نظریه قوای نفس وحدت و یکپارچگی آن خلل نمی‌یابد و درون آدمی به میدانی برای نزاع باورهای گوناگون تبدیل نمی‌شود؟ تأکید بر تمایز قوای نفس به دیدگاه‌های جدیدی که ذهن را تقسیم می‌کنند، بی‌شبهت نیست. از منظر برخی، ذهن دارای بخش‌های گوناگون

است و بنابراین احتمال دارد بخشی از ذهن به «پ» و بخشی دیگر آن به نقیض «پ» معتقد باشد؛ دونالد دیویدسن و پیرس را طرفدار چنین نظریه‌ای دانسته‌اند. همچنین نظریه فروید را از حیث اعتقاد به دو بخش خود آگاه و ناخود آگاه می‌توان در این دسته طبقه‌بندی کرد (Leeuwen, 2013: 4754).

بر اساس «نظریه قوا» هر یک از قوای نفس کار خاصی انجام می‌دهد و مستقل است اما در عین حال نفس، یگانه است و رابط میان این قوا به‌شمار می‌آید (ابن سینا، ۱۳۸۷: ۳۸۸). نفس ممکن است بر اثر اشتغال به برخی از این قوا از قوای دیگر باز ماند؛ برای مثال در نفوس ضعیف، اشتغال به عقل مانع اشتغال به متصرفه می‌شود. همچنین اشتغال و توجه نفس به قوای باطنی مانع توجه به قوه عاقله می‌شود. بدین‌سان توجه نفس به یک قوه می‌تواند باوری را ایجاد یا تقویت کند، به گونه‌ای که باوری خلاف باورهای دیگر و حتی معارض با آن‌ها ایجاد شود و بنابراین امکان آکراسیای شناختی در نظریه قوا به این صورت قابل تبیین است که نفس با توجه اختیاری خود به قوه‌ای از نفس می‌تواند باورهایی متناسب با آن ایجاد کند

۴. نظریه مراتب نفس و آکراسیای شناختی

از دیدگاه ملاصدرا درست است که نظریه قوای نفس برای حل بسیاری از مسائل نفس کارآمد است اما تعیین نقش نفس به منزله رباط میان قوای مختلف برای تبیین وحدت نفس و نحوه انتساب فعل قوا به نفس کفایت نمی‌کند. بر این اساس، ملاصدرا با اتکا به مبانی حکمی خاص خویش، نظریه مراتب نفس را ترجیح می‌دهد. بر اساس این نظریه، نفس نیز همانند وجود، امری ذومراتب و تشکیکی است. قوای نفس در واقع مراتب آن هستند و بدین سان می‌توان فعل قوای مختلف نفس را فعل خود نفس به‌شمار آورد. به اعتقاد ملاصدرا بدون پذیرش نظریه مراتب نفس، نمی‌توان تبیین قانع‌کننده‌ای از رابطه ترتب میان نفس و قوای آن و نیز میان خود قوا ارائه کرد.

ملاصدرا برای توضیح دیدگاه خویش از واژه‌های «مرتب» و «شان» استفاده می‌کند و قوای نفس را شئون و مراتب آن می‌داند (ملاصدرا، ۱۳۵۴: ۴۳۹). مقصود ملاصدرا از «مرتب» یا «شان»، امری است که گرچه مغایر با امر دیگر است اما مابین با آن و مستقل از آن نیست (عبودیت، ۱۳۹۵: ۲۲۱). ملاصدرا معتقد است نظیر این ارتباط میان نفس و

که با باورهای حاصل از قوای دیگر در تعارض باشد. برای نمونه، با توجه نفس به قوه وهم، این باور حاصل می‌شود که «هر موجودی محسوس است» درحالی که توجه به قوه عقل به باوری متعارض با این باور منتهی می‌شود. حفظ باورهای ناسازگار قوای گوناگون نفس و عدم ترجیح یکی از آن‌ها بر بقیه، منجر به نوعی آکراسیای شناختی می‌شود.

از سوی دیگر، قوای ادراکی در تعامل با قوای تحریکی هستند و همان‌گونه که قوای ادراکی موجب ایجاد میل و شوق در فاعل می‌شوند، قوای محرکه نیز می‌توانند بر نیروی شناخت مؤثر واقع شده و به ایجاد ادراکات و باورهایی متناسب با خواسته‌های خود گردند. بدین سان قوای شهوی و غضبی می‌توانند در پیکاری درونی بر قوای عقلی چیره شوند و برای رسیدن به مقاصد خود، به وسایل و ترفندهای گوناگون متوسل شوند. یکی از این ترفندها آن است که با تیره کردن نور قوه عقل و بصیرت آن، باورهایی خلاف اصول و اعتقادات پذیرفته‌شده عقل تشکیل دهند و این امکان و وقوع آکراسیای باور را تبیین می‌کند.

مراتب آن، میان نفس و بدن هم وجود دارد: «و التحقيق أن جوهر النفس و إن كان موجوداً بوجود واحد لکن وحدتها ضرب آخر من الوحدة فهی بذاتها یكون فی البدن و بذاتها منفصل عنه فهی فیه و لافیه حسب مراتبها فی الوجود الجمعی» (ملاصدرا، بی تا: ۲۴۰).

در این دیدگاه، نفس دارای درجات و نشئه‌های گوناگون و مقامات متعدد حسی، خیالی و عقلی است. هر کدام از این نشئه‌ها نیز مراحل و منازل متفاوت دارد، مانند دنیا، برزخ و آخرت. نحوه فعلیت این مراتب در وجود آدمیان متفاوت است. بیشتر مردم تا هنگامی که در دنیا هستند، مقام نفس آنان به نحو بالفعل، در عالم حس است و تنها به نحو بالقوه از نشئه روح و عقل بهره دارند. البته این هنگامی است که استعداد آنان برای حصول نشئه جاوید آخرت باطل نشده باشد؛ اما اگر با مسخ باطن، استعداد این نشئه باطل شد و تماماً نابود گشت، نفس از مرتبه عقل و روح هم بالفعل و هم بالقوه محروم خواهد بود و مانند حیوانات تنها از نشئه حس بهره خواهد داشت.

برخی از آدمیان در هر سه نشئه از حالت قوه به فعلیت رسیده‌اند. کاملان و

اولیای الهی نمونه چنین انسان‌هایی هستند. اینان از مقام احدیت حق چنان بهره‌ای برده‌اند که از همه مراتب هستی برخوردارند و به همین دلیل هیچ شأنی آنان را از شأن دیگر بازنمی‌دارد و حضور آنان در یک مرتبه و موطن، مانع از حضور آنان در موطن دیگر نیست. درست است که نفس آدمی یگانه است اما بر حسب مقام و نشئه‌ای که دارد، غیر از مقام و نشئه دیگر است. نفس به واسطه انجام و تکرار کارهای مناسب نشئه دنیوی به تقویت جنبه سافل خود می‌پردازد و جنبه عالی آن تضعیف می‌شود؛ برعکس اگر با انجام و تکرار کارهایی که با عالم آخرت تناسب دارد به تقویت جنبه برین نفس پردازد، بعد فرودین آن ضعیف می‌شود.

آنچه باعث تقویت و تضعیف مرتبه‌ای از مراتب نفس می‌شود، انجام اعمال و کسب ملکات متناسب با آن مرتبه است. افعال شهوی و غضبی و انجام کارهای چهارپایان و درندگان، نشئه عقلی و فرشته‌خویی را نابود می‌کند. نفس در این حالت که زیان آشکار (خسران مبین) است، ذات جاوید و نشئه عقلی خویش را از دست می‌دهد. «الذین خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ» (انعام:

۱۲). از کف دادن خود برین، تضييع سرمايه عقل سليم و فطرت پاک آدمی است.

برای تحلیل امکان آکراسیای شناختی در پرتو نظریه مراتب نفس، باید آن را به ضعف و محدودیت نفس و عدم فعلیت و کمال مراتب برین آن نسبت داد. ساحت عقلی نفس آدمی، حافظ وحدت، تلائم و سازگاری مظاهر وجودی انسان است و در صورتی که این ساحت از طریق تکمیل مراتب نظری و عملی به کمال مطلوب خود دست یابد، آدمی به مقام «جمعی» می‌رسد که میان مدرکات و افعالش کمترین ناسازگاری و تعارضی پدید نمی‌آید. بدین سان نفوس کمال یافته از چنان قوت و احاطه‌ای بر ساحات وجودی خود برخوردارند که همه فرآیندهای شناختی، عاطفی، ارادی و افعال قلبی و بیرونی آنان تحت انقیاد و فرمانبرداری حقیقت الهی آنها است؛ در مقابل، نفوسی که از سلوک طریق معنوی و تقویت و تکمیل مدارج وجودی خویش باز می‌مانند، تسلیم چندپارگی‌ها و تفرقه‌های مراتب فرودین نفس شده و امکان انواع ناسازگاری در ابعاد شناختی، عاطفی و ارادی آنان وجود دارد. از جمله آنان در معرض چندپارگی و

ناسازگاری معرفتی و عدم التزام به اصول عقلی و مبانی صحیح فکری قرار دارند. انقیاد این نفوس در مراتب فرودین نفس و چیرگی گرایش‌های غضبی و شهوانی بر آنان موجب ضعف مرتبه عقلی-الهی آنان شده و به تشکیل باورهایی متعارض با آن می‌گردد.

۵. تأثیر ساحت‌های احساس و اراده بر تشکیل باورها

می‌توان گفت که از منظر حکمت متعالیه ملاصدرا، مجموعه باورهای آدمی همانند بافتاری است که از اجزاء و تار و پودهای گوناگون با اندازه‌ها و رنگ‌های مختلف تشکیل شده و قلمرو اعتقادات وی را تشکیل می‌دهد. نکته مهم این است که قلمرو درون آدمی یا نفس، تنها از باورها، اعتقادات و شناخت‌ها تشکیل نشده، بلکه افزون بر آنها مجموعه‌ای از احساسات (عواطف، انفعالات و هیجانات) و خواست‌ها (نیت‌ها، اراده‌ها و انتخاب‌ها) درون انسان را می‌سازد. مجموعه کردارها و گفتارهای آدمی نیز قلمرو بیرونی او را تشکیل می‌دهد که عمدتاً به بدن او مربوط می‌شود. بدین سان درون آدمی از سه ساحت: ۱- شناخت‌ها و باورها، ۲- احساسات و عواطف و ۳- خواست‌ها و نیات

تشکیل شده است.

همزمان به «پ» و نقیض «پ» باور داشته باشد. البته چون باور، دارای مراتب است، مرتبه باور به «پ» و نقیض «پ» یکی نیست؛ مثلاً ممکن است باور به «پ» در حد یقین باشد اما باور به نقیض «پ» در حد ظن (احتمال زیاد) یا وهم (احتمال کم). گاهی ممکن است باور به «پ» به معنای «اعتماد داشتن» باشد اما باور به نقیض «پ» به معنای «اقرار کردن». باز احتمال دارد که شخص در هنگام برشمردن باورهای خویش به «پ» اشاره کند اما در همان زمان با توسل به باور نقیض «پ» عمل کند. دوگانگی یا ناسازگاری میان باورها در سخن گفتن، عمل کردن، اراده کردن و لذت و رنج کشیدن امری مشهود است. بدین سان، توجه به تأثیر احساسات و خواست‌ها می‌تواند امکان آکراسیای باور را توجیه و چگونگی تحقق آن را توضیح دهد.

۶. نمونه‌هایی از آکراسیای شناختی

اکنون جای این پرسش است که آیا صرف نظر از امکان آکراسیای معرفتی، چنین امری در واقع تحقق پیدا می‌کند؟ در پاسخ می‌توان برخی حالات نفسانی یا پدیده‌های روانی را به‌عنوان نمونه و مصداق از آکراسیای شناختی معرفی کرد؛ در این

اکنون این پرسش مطرح می‌شود که میان این ساحت‌ها چه رابطه و نسبتی وجود دارد؟ شاید در وهله نخست با توجه به تقدم باورها بر سایر قلمروهای وجود انسان، نسبتی یک‌سویه میان آن‌ها ترسیم شود و از تأثیر باورهای آدمی در تشکیل احساسات و خواست‌ها و کردار و گفتار وی سخن رود، اما با دقت بیشتر به روشنی درمی‌یابیم که این رابطه دوسویه است. نقش کردارها، احساسات و خواست‌های آدمی در تشکیل یا تقویت و تضعیف باورها، امری غیرقابل انکار است. برای نمونه حُب و بغض یا لذت و ألم که از احساسات بنیادین انسان است شناخت آدمی را تحت تأثیر قرار می‌دهد و باورهایی متناسب ایجاد می‌کند؛ همچنین بسیار اتفاق می‌افتد که آدمی برای آنکه انجام فعلی را قصد و اراده کرده است، برخلاف باور به اینکه نباید آن فعل را انجام دهد باورهایی در خود ایجاد می‌کند که انجام آن فعل را توجیه کرده و آن را خوب جلوه دهد. پیچیدگی ارتباط میان ساحت‌های وجود آدمی و تأثیر و تأثر میان آن‌ها می‌تواند به آکراسیای شناختی بینجامد؛ به دیگر سخن در شرایطی خاص، امکان دارد شخص

مرحله می‌توان به پدیده‌هایی مانند خودفریبی، تزئین عمل، انکار و عناد، جحد و عصیت، تسویل نفس، سهل‌انگاری فکری و پریشانی ذهن اشاره کرد.

۱-۶. خودفریبی و تزئین عمل

خودفریبی نمونه‌ای از آکراسیای شناختی است و ملاصدرا به اهمیت آن در سرنوشت آدمی و فرآیند هدایت و ضلالت او توجه کرده است. برای تحلیل مسأله خودفریبی می‌توان از سه دریچه به این موضوع توجه کرد: ۱- مراتب و مدارج نفس، ۲- عملکرد قوای گوناگون شناختی و ۳- تأثیر عواطف یا قوای غیرشناختی نفس بر فرایند شکل‌گیری معرفت و باور. ملاصدرا در ضمن تفسیر آیه «يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ» (بقره: ۹) به ابعاد و مراتب نفس اشاره می‌کند و تحلیلی خاص از نحوه خودفریبی ارائه می‌دهد (ملاصدرا، ۱۳۶۶: ۱/۳۹۴). او تحلیل خود را با این پرسش آغاز می‌کند که مگر می‌شود آدمی که دارای یک نفس است، خود را فریب دهد و اگر ممکن است چگونه این کار انجام می‌شود؟ ملاصدرا در پاسخ می‌گوید که نفس آدمی دارای دو وجه است: (۱) وجهی به سوی حس و دنیا، (۲)

وجهی به سوی عقل و عدالت و عقبی. هر یک از این دو وجه دارای انگیزه‌ها، هیجانات، اسباب و نیروهایی از سپاهیان شیطان و فرشته است. در میدان سینه آدمی و صحنه باطن او، رویارویی و پیکاری در میان این دو سپاه در جریان است. بیشتر آدمیان کشور درون، خویش را به هوا و هوس وانهاده و به‌ندرت در قلب خود جایی برای سکونت فرشته و عقل قرار می‌دهند. این پیکار درونی به‌وسیله خدعه صورت می‌گیرد. همان‌گونه که می‌پذیریم شخصی با خودش می‌جنگد، می‌توانیم بپذیریم که انسانی خود را فریب دهد. این مطلب به‌صورت ضرب‌المثلی در زبان عرب هست که «الحرب خدعه». ملاصدرا بسیاری از آیات قرآن را نمونه‌ای از مغایرت نفس با خود (مغایرت مراتب نفس) معرفی می‌کند؛ برای مثال آیات: «وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ» (انفال: ۲۴)، «وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ» (نازعات: ۴۰)، «قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا» (تحریم: ۶)، «عَلَيْكُمْ أَنفُسُكُمْ» (مانده: ۱۰۵)، «يَا قَوْمِ إِنكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُمْ» (بقره: ۵۴)، «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ» (توبه: ۱۱).

همان‌گونه که بیان کردیم، پیکار

در هنگام نزاع درونی میان همه این مراحل، تعارضی برقرار می‌شود:

باور حسی ← شوق به کسب لذت‌های مادی و ترک افعال و طاعات ← عزم متناسب ← فعل متناسب

باور عقلی ← رغبت به ترک لذت‌های مادی و انجام افعال و طاعات ← عزم متناسب ← فعل متناسب

بدین‌سان باورهای متعارض مربوط به مراتب و شئون مختلف نفس و متناسب با عالم مربوط به آن است. این مراتب را می‌توان در سه طبقه زیر خلاصه کرد:

طبقه ۱) نفس حسی: باورهای متناسب با عالم دنیا؛

طبقه ۲) نفس خیالی: باورهای متناسب با عالم برزخ؛

طبقه ۳) نفس عقلانی: باورهای متناسب با عالم آخرت.

باورهای این سه مرتبه می‌تواند باهم ناسازگار باشد؛ برای مثال، باور انسان در مورد خوردن مال حرام (مال یتیم) در این سه مرتبه نفس باهم تعارض دارد و اینکه نفس در کدام مرتبه به فعلیت و تمامیت رسیده باشد، تعیین‌کننده انتخاب او خواهد بود.

از سوی دیگر بر اساس نظریه قوای

هوس‌های مادی با گرایش‌های روحانی در درون آدمی بر اساس نوعی خودفربیی صورت می‌گیرد. انجام هر فعلی برای آدمی با انگیزه‌ها و سائق‌هایی صورت می‌گیرد که از باورهای او ناشی می‌شود. هنگامی که انسان می‌خواهد فعلی را انجام دهد، به باورهای متناسب با آن روی می‌آورد و به آن‌ها توجه می‌کند؛ بنابراین در درون آدمی امکان وجود باورهای متعارض وجود دارد:

باور ۱: (مرتبه عقل) انجام فعل ب بد است: ← ترک فعل «ب»

باور ۲: (مرتبه حس) انجام فعل ب خوب است ← انجام فعل «ب»

اینکه کدام‌یک از باورهای فوق در انجام فعل، تعیین‌کننده باشد، به این بستگی دارد که کدام باور در فاعل قوی‌تر باشد و به دیگر سخن، نفس، کدام مرتبه از مراتب خویش را تقویت کرده باشد؛ البته میان مرحله باور و انجام فعل، دو مرحله در فرآیند صدور فعل ارادی واسطه می‌شوند که به ترتیب شوق و اراده هستند:

مبادی فعل اختیاری: ۱- باور (تصور و تصدیق)، ۲- شوق (میل و رغبت)، ۳- اجماع (عزم، اراده) و ۴- تحریک عضلات بر انجام فعل.

پدید می‌آورند که راه را برای اعمال سازگار با خود هموار نمایند. ملاصدرا در تبیین فرآیند «تزئین عمل» به آیه «زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ» (آل عمران: ۱۴) و آیه «زَيْنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَ يَسْحَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ» (هود: ۱۵) نیز اشاره می‌کند (ملاصدرا، ۱۳۶۰: ب: ۱۷۶). بدین‌سان انگیزه‌های طبیعت و شهوات نفس، حجاب‌هایی را موجب می‌شود که دل‌ها را می‌پوشاند و باورهای غیرواقعی پدید می‌آورد.

۲-۶. عناد، انکار، جحود و اعراض و عصیت

چرا با وجود آنکه آموزه‌های دینی و مفاد دعوت پیامبران با عقل سلیم و فطرت پاک آدمی سازگار است، بسیاری آن را نمی‌پذیرند و حتی برخلاف مبانی و استدلال‌های خود، از باور به آن‌ها سر باز زده و به اموری متناقض با آن‌ها روی می‌آورند؟ پاسخ را باید در نمونه‌هایی از آکراسیای باور جست‌وجو کرد که با درجات و شکل‌های مختلف به تشکیل باورهای متعارض منجر می‌شوند. بسیاری از

نفس نیز می‌توان به تبیین چگونگی فرآیند خودفریبی و تزئین عمل پرداخت. بر اساس نظریه قوای نفس، استفاده از یک قوه ادراکی می‌تواند به باورهایی مخالف باورهای حاصل از قوای دیگر منتهی شود و نوعی آکراسیای شناختی در پی داشته باشد؛ برای نمونه، استفاده از قوه متخلیه می‌تواند به باورهایی خلاف باورهای عقلانی بینجامد: قوه متخلیه به (۱) عصیانگر، (۲) فرمانبردار و (۳) متوسط میان آن‌ها تقسیم می‌شود. مردم عوام غالباً دارای قوه متخلیه عصیانگر هستند. آیه «أَفَمَنْ زَيْنَ لَهُ سَوْءَ عَمَلِهِ فَرَّاهُ حَسَنًا» (فاطر: ۸) به این قوه اشاره دارد. قوه متخلیه قوه‌ای است که زشتی صورت‌های محسوسات فانی را به زیبایی صورت‌های معقول باقی زینت می‌دهد (ملاصدرا، ۱۳۶۳: ۴۷۳).

همچنین با پذیرش تعامل میان قوای ادراکی و تحریکی نفس و تأثیر و تأثر آن‌ها می‌توان از اثربخشی عواطف و احساسات (قوای شوقیه) در ایجاد یا تقویت باورهایی در قوای شناختی سخن گفت. احساساتی مانند حبّ و بغض، خشنودی و ناخشنودی و مهربانی و کین‌ورزی در طی جریان فرآیندهایی پیچیده، باورهای را در نفس

وَ اسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا (نمل: ۱۴).
اینکه شخصی چیزی را انکار کند که نسبت به آن یقین دارد، می‌تواند نمونه‌ای از آکراسیای شناختی باشد، زیرا با باور خود در تعارض قرار می‌گیرد و نقیض آن را می‌پذیرد. این پدیدار شناختی علاوه بر ستم و برتری‌جویی، علل و عوامل متعددی دارد که به برخی از آن‌ها در آیات قرآن اشاره شده است؛ تقلید از پدران و گذشتگان: «وَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا» (لقمان: ۲۱)؛ کتمان حق: «إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا» (بقره: ۱۵۹) و تزئین اعمال بد: «أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْنَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زَيْنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَ اتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ» (محمد: ۱۴) نمونه‌هایی از این عوامل است (ملاصدرا، ۱۳۶۶: ۴۲۴/۱). بدین سان جحد و انکار ممکن است نه از روی جهل، بلکه به خاطر عناد باشد و این نوع از انکار بدتر و درمان آن دشوارتر است (ملاصدرا، ۱۳۶۶: ۲۳۷/۳). در میان اهل اندیشه نیز این نوع از انکار و جحد را می‌توان در میان اهل جدل و عناد پیدا کرد (ملاصدرا، ۱۳۶۳: ۴۴۷).

چنانکه ملاحظه می‌شود ملاصدرا در تحلیل چگونگی وقوع آکراسیای معرفتی در مواردی مانند کفر، عناد و عصیبت، آن‌ها را

باورهای آدمی بر اثر عواملی ایجاد می‌شود که کاملاً اختیاری و عمدی به‌شمار می‌آید: عناد و لجبازی، انکار و دشمنی، تعصب و روی‌گردانی از زمره این عوامل است. کفر نیز نوعی انکار و پوشاندن است. تو گویی در کفر ورزیدن، آدمی به پوشاندن حقیقتی می‌پردازد که آن را می‌دیده و از روی عمد از آن روی‌گردان شده و نقیض آن را پذیرفته است: «و الجحود و الانکار لنور العلم و البرهان یوجب الکفر و الحجاب» (ملاصدرا، ۱۳۶۳: ۲۸۶).

ملاصدرا شقاوت حقیقی را معلول سه عامل معرفی می‌کند:

- ۱- نقصان غریزی از درک مراتب برتر؛
- ۲- چیره شدن هیئات بدنی و از جمله گناهان حسی مانند فسوق و ظلم؛
- ۳- جحود و پوشاندن حق به وسیله آراء باطل و انکار حکم با باورهای سفسطی یا مشاغبی و ترجیح برخی از مذاهب با جدل و تقلید برای شهرت، ریاست و افتخار و رسیدن به کمال وهمی (ملاصدرا، ۱۳۶۰ الف: ۲۵۲).

بسیاری از افراد به امری باور دارند و حتی باور آنان در حد یقین است، اما بنا به عواملی آن را انکار می‌کنند: «وَ جَحَدُوا بِهَا

نتیجه تأثیر عوامل غیرشناختی بر توانایی‌های عقلانی انسان معرفی می‌کند. فقدان کنترل نفس بر عواطف و گرایش‌هایی که عمدتاً از نیازهای جسمانی سرچشمه می‌گیرند و در راستای ارضای آن‌ها عمل می‌کنند، به اعتقادات و باورهای منجر می‌شود که با فطرت سلیم و دلایل عقلانی سازگار نیست. اسب سرکش و افسار گسیخته قوای شوقیه (شهوت و غضب) برای رسیدن به خواست‌های خود، گرد و غباری از غفلت ایجاد می‌کند و موجب می‌شود تا آدمی از بصیرت قوای شناختی محروم شده و به‌طور موقت و یا دائم به باورهای ناسازگار در درون خود معتقد باشد. در چنین وضعیتی تنها با پرسش، تنبه و تذکر ممکن، از تعارض میان باورهای خود آگاه شود و آن‌ها را اصلاح کند.

۳-۶. تسویل نفس

نفس دارای گرایش‌های مادی در اثر ضعف اراده و تسلیم شدن در برابر هواهای نفسانی از مکانیسم بارورسازی استفاده می‌کند. به این گرایش یا نیروی نفس، نفس اماره گفته می‌شود. نفس اماره دیدگاه و باور آدمی را نسبت به اعمال تغییر می‌دهد و یا بهتر است بگوییم باوری ایجاد می‌کند که با باورهای

او در تناقض است؛ برای مثال در این حالت، نیک را بد و بد را نیک، یا معروف را منکر و منکر را معروف وامی‌نماید. بدین‌سان تسویلات نفس از طریق تزئین اعمال ناشایست صورت می‌گیرد اما کار به همین ختم نمی‌شود، بلکه باورهای نادرست را در جان آدمی می‌نشانند و عقاید باطل را به‌صورت حق تصویر می‌کند. سرچشمه این باورها و اعتقادات، خیالات و اوهام کاذب است که اخلاق نکوهیده و ملکات نفسانی پست را به دنبال می‌آورد (ملاصدرا، ۱۳۶۳: ۶۲۳).

گسترش تسویلات و حیل‌های نفس اماره با ابزار خیالات و اوهام باعث می‌شود که آدمی حق را انکار کرده و برهان‌های عقلی را نپذیرد و به دروغ و وسواس و سفسطه اعتماد کند. بنابراین، نقش قوه خیال و وهم در این کار بسیار برجسته است. بر اساس نظریه قوای نفس می‌توانیم تعارض باورها و اعتقادات را این‌گونه توضیح دهیم (ملاصدرا، ۱۳۶۰: ۳۲/۱):

قوای خیال و وهم ← تزئین اعمال ناشایست ← باور به حسن انجام آن‌ها
 قوه عقل و برهان ← سنجش درست نتایج اعمال ناشایست ← باور به قبح انجام

آن‌ها

نیروی کشف و عیان ← بصیرت باطنی
به حقیقت هولناک گناهان ← یقین عینی به
باطن زشت اعمال

ملاصدرا در بیان تفاوت میان الهام فرشته و وسوسه شیطان برای نفس آدمی دو قسمت تصویر می‌کند: (۱) قسمت راست که قوه عاقله است و (۲) قسمت چپ که قوه واهمه است. او منشأ شبهه و وسوسه را واهمه و متخلیه می‌داند که در دو دسته از آدمیان آشکار است: (۱) اهل جدل به شیوه اشتباه و مغالطه؛ (۲) عوام و مقلدان از روی غفلت و اعراض (ملاصدرا، ۱۳۶۳: ۱۶۳). با توجه به این بیان می‌توان برای آکراسیای شناختی، احتمالات گوناگون و مراتب مختلف در نظر گرفت. بسیاری بر اساس قوه عاقله خود به عقایدی باور دارند اما بر اساس قوای واهمه و متخلیه از باورهای خلاف عقل دفاع می‌کنند. عوام و مقلدان با غفلت عمدی و اعراض از باورهای عقلانی خود به عقاید وهمی و خیالی اعتماد می‌کنند. اهل جدل نیز در مقام دشمنی با دیگران و به قصد غلبه بر خصم به خطا و مغالطه روی آورده و از آرای متناقض با باورهای عقلی خویش دفاع می‌کنند.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود در بررسی فرآیند تسویلات نفسانی از دیدگاه ملاصدرا، می‌توانیم از هر سه تحلیلی که پیش از این اشاره کردیم، استفاده کنیم. بر اساس نظریه مراتب نفس، تسویلات نفسانی در اثر ضعف مراتب برین نفس و عدم احاطه و سلطنت آن بر مراتب فرودین ایجاد می‌شود و این بستر مناسب برای ظهور ادراکات و اعتقادات مناسب با جنبه دنیوی و جسمانی نفس را فراهم می‌کند. همچنین این پدیده را می‌توان بر اساس نظریه قوای نفس تحلیل کرد و آن را به تنوع و پراکندگی عملکرد قوای مختلف نفس نسبت داد. در تحلیل سوم نیز می‌توان از غلبه گرایش‌های مادی و حیوانی بر تشخیص عقل سخن گفت و تسویلات نفسانی را نتیجه تأثیر قوای غیرشناختی نفس بر قوای ادراکی آن دانست.

۴-۶. پریشانی ذهن و شلختگی فکری

نمونه دیگر آکراسیای شناختی را می‌توان در سهل‌انگاری نظری و شلختگی فکری و یا اختلال ذهنی یافت. در این حالت‌ها فرد درباره نسبت میان باورهای خود بی‌توجه است و تناقض میان آن‌ها برای وی بی‌اهمیت تلقی می‌شود، اما گاهی با تداوم آن به

۲. ممکن است از روی عناد و لجاج چنین ادعا کنند که برای درمان، باید آنان را کتک زد تا به تفاوت کتک خوردن و کتک نخوردن اقرار کنند. به اعتقاد ملاصدرا، درمان چنین اشخاصی با پزشکان است زیرا نوعی بیماری مادرزادی یا اکتسابی مانند مالیخولیا دارد که باعث برهم خوردن اعتدال و سلامت عقل آنان شده است.

۳. ممکن است استدلال‌هایی که به نتایج متناقض منجر می‌شوند برای وی برابر باشد. در این صورت او نمی‌تواند یکی از دو نتیجه متناقض را ترجیح دهد، چه رسد به این که به یکی از آن‌ها یقین کند. درمان چنین شخصی، تمرین منطقی و زدودن تردید است (ملاصدرا، ۱۹۸۱م: ۳/۴۴۵).

از دیدگاه ملاصدرا، داشتن مزاج معتدل و قوای جسمانی و قلب و مغز سالم، شرط تعلق نفس انسانی (به‌ویژه نفس ناطقه) به جسم و تدبیر آن است (ملاصدرا، ۱۳۵۴: ۳۹۹).

نتیجه‌گیری

۱. در مورد امکان آکراسیای عملی و وقوع آن، اختلاف اندکی وجود دارد. بر اساس دیدگاه شایع، آکراسیای عملی همان ضعف اخلاقی و از اصناف ضعف اراده است.

پیشانی ذهن می‌انجامد. سهل‌انگاری فکری می‌تواند طیفی از موارد را شامل شود و به صورت اختیار صریح باور متناقض تا صرف عدم التزام نظری به نتایج باورها ظاهر گردد. این حالت ممکن است در طول عمر، اتفاقی و کوتاه و یا پیوسته باشد و نوعی بیماری روانی و یا آسیب مغزی تلقی شود. همچنین سهل‌انگاری فکری در برخی موارد، غیراختیاری است اما در بسیاری از موارد از بی‌توجهی و غفلت ارادی ناشی می‌شود و انسان در مورد آن مقصر و مسئول شناخته می‌شود؛ حتی در صورتی که این حالت، نوعی حماقت، سفاهت و یا شبیه جنون تلقی شود، ممکن است بستر ایجاد آن اختیاری باشد و بنابراین آدمی در مورد آن گناهکار خوانده شده و مورد سرزنش قرار گیرد.

ملاصدرا می‌گوید کسانی که امور بدیهی مانند امتناع اجتماع نقیضین را انکار می‌کنند، در سه دسته قرار می‌گیرند:

۱. ممکن است تصور موضوع (اجتماع نقیضین) برای آنان حاصل نشده باشد. در این صورت باید تلاش کرد تا موضوع را تصور کنند زیرا به محض تصور اجتماع نقیضین، محال بودن آن را تصدیق خواهند کرد.

آکراسیای عملی، امکان آکراسیای شناختی را مطرح کرده‌اند؛ اما اینکه این مسأله واقعاً مسأله‌ای فلسفی باشد، مورد اختلاف واقع شده است، زیرا بسیاری چنین حالت‌هایی را نوعی بیماری روان‌شناختی یا حالتی غیرطبیعی قلمداد کرده‌اند که باید درمان شود.

۴. در نظام حکمت متعالیه، تنوع افعال نفسانی به دو صورت یا با دو دیدگاه صورت می‌پذیرد: (۱) دیدگاه قوای نفس؛ (۲) دیدگاه مراتب نفس. البته در هیچ‌یک از آثار ملاصدرا این دو دیدگاه کاملاً از یکدیگر جدا نشده و در بسیاری از موارد در تحلیل یک مسأله از هر دو استفاده شده است. دیدگاه قوای نفس به اصول حکمت مشائی نزدیک‌تر است و دیدگاه مراتب نفس بر مبانی خاص حکمت صدرایی و به‌ویژه اصل تشکیک و ذومراتب بودن وجود استوار است.

۵. بر اساس دیدگاه قوای نفس، افعال و ادراکات نفس، حاصل عملکرد قوای مختلف است که در عین ارتباط از نوعی استقلال نیز برخوردار هستند و نفس به‌منزله «رباط» آن‌ها عمل می‌کند. بر اساس این دیدگاه، استقلال قوا از یکدیگر می‌تواند

سقراط و افلاطون با نظریهٔ یگانگی فضیلت و معرفت معتقدند که هیچ‌کس تعمداً و آگاهانه رفتاری برخلاف باورهای اخلاقی خود انجام نمی‌دهد. اگر کسی فعل بدی انجام می‌دهد، حقیقتاً نمی‌داند آن کار بد است. مخالفان نظر سقراط و افلاطون معتقدند که انسان، فاعلی تماماً عقلانی نیست و بسیار می‌شود که برخلاف علم و باور خویش و تنها از روی ضعف اراده به انجام افعال بد ارتکاب می‌ورزد.

۲. در مورد آکراسیای شناختی، اختلاف نظر بیشتر از آکراسیای عملی است. همچنین صورت‌بندی‌های مختلفی از آن وجود دارد و شرایط متفاوتی برای آن در نظر گرفته شده است. مهم‌ترین این صورت‌بندی‌ها چنین است:

- من به «پ» باور دارم اما نقیض «پ» هم درست است.
 - «پ» درست است اما نباید باور کنم که «پ» درست است.
 - «پ» درست است اما شواهد کلی، درستی آن را تأیید نمی‌کند.
 - «پ» درست است اما بی‌دلیل یا نامعقول است که باور کنیم «پ» درست است.
۳. برخی نویسندگان معاصر به موازات

زمینه‌ای برای تشکیل باورهای متعارض یا آکراسیای شناختی شود. به‌طور عمده این باورهای حاصل از قوهٔ وهم است که با ادراکات و باورهای عقلی ناسازگار است. در این حالت، انسان در عین باورهای عقلی از باورهای وهمی نیز برخوردار است. نمونهٔ بارز آکراسیای شناختی آن است که انسان به مقتضای داوری‌ها و باورهای عقلی عمل نمی‌کند و لازمهٔ عمل برخلاف باور عقلی، آن است که نقیض آن‌ها (اوهام و خیالات) را پذیرفته باشد.

۶. بر اساس نظریهٔ «مراتب نفس»، ادراکات و افعال نفس، متناسب با مراتب نفس است. این مراتب هم به نوبهٔ خود متناظر با مراتب واقعیت است. از این منظر، نفس آدمی در عین وحدت و یگانگی دارای مراتب عقلی، خیالی و حسی است و در هر مرتبه، باورهایی متناسب با آن دارد. هر انسانی ممکن است یکی از این مراتب را در درون خود بیشتر فعلیت دهد، اما بالقوه از مراتب دیگر نیز بهره دارد. بدین‌سان نفس آدمی عرصهٔ باورهای متعارض و گاه نزاع میان آن‌هاست. خودفریبی می‌تواند مصداق خوبی برای آکراسیای شناختی دانسته شود که ملاصدرا بر اساس دیدگاه مراتب نفس،

آن را به‌خوبی تحلیل کرده است. ۷. در حکمت متعالیه همان‌گونه که وجود، شناخت و ... اموری ذومراتب هستند، باورها و تعارض آن‌ها نیز مقول به تشکیک است. قوت و ضعف باورها در مراتب نفس با یکدیگر متفاوت است. گاهی باور کردن به معنای احتمال ضعیف است (وهم) یا احتمال قوی (ظن) است و گاه با افزایش احتمال آن، به یقین می‌رسد و قابل اعتماد می‌شود؛ همچنین باور یقینی نیز دارای مراتب (علم‌الیقین، حق‌الیقین و عین‌الیقین) است.

۸. در خصوص اختیاری بودن باورها نیز باید گفت که بر اساس اصول حکمت متعالیه، باور از افعال قلبی است و اختیار و اراده در تشکیل آن نقش دارد. البته اختیار و ارادهٔ آدمی نیز بر حسب مراتب نفس قابل تشکیک است. بر این اساس انسان در مورد باورهای خویش نیز مسئولیت اخلاقی دارد و می‌تواند مورد مؤاخذه قرار گیرد. آکراسیای شناختی نمونه‌ای از تشکیل باورهایی است که انسان برخلاف باورهای قلبی و عموماً بر اساس مکانیسم‌هایی مانند تزئین عمل، غرور و خودفریبی به آن دست می‌یازد. بدین‌سان، آکراسیای شناختی می‌تواند به‌عنوان ترفندی

باشد که در برخی مراتب نفس، در راستای توجیه عمل و خوب دیدن آن انجام می‌شود، زیرا باور عمومی بر این است که فاعل تا انجام فعلی را خوب نداند به آن دست نمی‌زند.

۹. پدیده‌هایی مانند خودفریبی، تزئین عمل، انکار و عناد، جحد و عصیبت، تسویل نفس، سهل‌انگاری فکری و پریشانی ذهن را می‌توان نمونه‌هایی از آکراسیای شناختی دانست. ملاصدرا بر اساس نظریهٔ قوای نفس و نظریهٔ مراتب نفس به تشریح مکانیسم ایجاد باورهای متناقض با ادراکات و باورهای عقلی پرداخته است و آن را حاصل اختلال فکری یا ناسازگاری در فعالیت قوای نفس یا عدم فعلیت مراتب برتر آن می‌داند.

ملاحظات اخلاقی:

حامی مالی: این پژوهش هیچ کمک مالی از سازمان‌های تأمین مالی دریافت نکرده است.

تعارض منافع: طبق اظهار نویسندگان، این مقاله تعارض منافع ندارد.

برگرفته از پایان‌نامه/رساله: این مقاله برگرفته از پایان‌نامه/رساله نبوده است.

منابع

- ابن سینا، حسین بن عبدالله. (۱۳۸۷). *النجاح من الغرق فی بحر الضلالت*. تهران: دانشگاه تهران.
- ابن عربی، محی الدین. (بی تا). *الفتوحات المکیه*، ۴ جلد. بیروت: دار الصادر.
- ادواردز. (۱۳۷۸). *فلسفه اخلاق*. ترجمه انشاء الله رحمتی. تهران: تیان.
- ارسطو. (۱۳۸۵). *اخلاق نیکوماخوس*. ترجمه محمدحسن لطفی. تهران: طرح نو.
- افلاطون. (۱۳۸۰). *دوره کامل آثار افلاطون*. ترجمه محمدحسن لطفی و رضا کاویانی. تهران: خوارزمی.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۷). *لغتنامه دهخدا*. چاپ دوم از دوره جدید. تهران: دانشگاه تهران.
- زاهدی، محمدصادق؛ صداقت، علی. (۱۳۹۳). «شمول گرایی فراگیر: بررسی نظریه نجات ملاصدرا». *مجله پژوهشنامه ادیان، سال ۸، ش ۱۶، ص ۹۰-۶۹*.
- عبودیت، عبدالرسول. (۱۳۹۵). *درآمدی به نظام حکمت صدرایی*. ج ۳، انسان شناسی. تهران: سمت.
- فارابی، ابونصر. (۱۹۹۵م). *آراء اهل المدینه الفاضله و مضاداتها*. بیروت: الهلال.
- مقدسی، محمود. (۱۳۹۶). «ضعف اراده - آکراسیا، چالش‌های معاصر درباره معنا». *دوفصلنامه شناخت*، ش ۷۶/۱، بهار و تابستان ۹۶، تهران.
- مک ناوتن، دیوید. (۱۳۹۱). *نگاه اخلاقی*. ترجمه حسن میان‌داری. تهران: سمت.
- ملاصدرا، محمد بن ابراهیم. (۱۳۶۰ب). *اسرار الآیات*. تهران: انجمن حکمت و فلسفه.
- _____ (۱۳۶۶). *تفسیر القرآن الکریم*. قم: بیدار.
- _____ (۱۳۶۰الف). *الشواهد الربوبیه فی المناهج السلوکیه*. مشهد: مرکز الجامعی للنشر.
- _____ (۱۳۶۳). *مفاتیح الغیب*. تهران: مؤسسه تحقیقات فرهنگی.
- _____ (۱۹۸۱م). *الحکمه المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه*. ۹ ج. بیروت: داراحیاء التراث.
- _____ (۱۳۵۴). *المبدأ و المعاد*. تهران: انجمن حکمت و فلسفه ایران.
- _____ (بی تا). *الحاشیه علی الهیات الشفاء*. قم: بیدار.
- _____ (۱۳۴۰). *رسالة سه اصل*. تهران: دانشگاه علوم معقول و منقول.

- Akrasia The Monist Vol. 85, No. 3, Controlling Belief (JULY 2002), pp. 381-397 (17 pages) Published By: Oxford University Press.
- Rorty, Amelie (1983) Akkratic Believers, American Philosophical Quarterly, Vol. 20, No. 2 (Apr., 1983), pp. 175-183 Published by: University of Illinois Press on behalf of the North American Philosophical Publications.
 - میرداماد، محمد باقر. (۱۳۶۷). القیسات. تهران: دانشگاه تهران، چاپ دوم.
 - Davidson, D. (1970) 'How is Weakness of the Will Possible?', In J. Fienberg(ed.) Moral Concepts, Reprinted in Essays on Actions and Events, Oxford: Oxford University Press, 1980: 21-42; 2001: 25-43
 - Freedman Karyn L. (2017) Akkratic Believing, Psychological Trauma, and Somatic Representations Philosophy, Psychiatry, & Psychology, Volume 24, Number 4, December 2017, pp. 337-346 (Article) Published by Johns Hopkins University Press.
 - Greco, Daniel (2012) Epistemic Levels, Submitted to the Department of Linguistics and Philosophy in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy at the MASSACHUSETTS INSTITUTE OF TECHNOLOGY June 2012
 - Leeuwen, Neil Van(2013), *Self-deception*, in The International Encyclopedia Mele Alfred R. 1987, *Irrationality An Essay on Akkrasia, Self-deception and. Self-control*, Oxford University Press, New York.
 - Owens, David(2002) Epistemic